

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИЙ ДОРОБОК УКРАЇНСЬКОГО ПЕДАГОГА ТА ПИСЬМЕННИКА КОРНИЛА ЗАКЛИНСЬКОГО (1889–1966)

Ю. Ю. Полякова

Полякова Ю. Ю. Літературознавчий доробок українського педагога та письменника Корнила Заклинського (1889–1966). Стаття присвячена аналізу літературознавчої студії «Недрукований досі вірш Петра Гулака-Артемовського» (1957), яка є частиною творчого доробку українського педагога, поета, фольклориста, літературознавця, перекладача Корнила Заклинського. Корнило Заклинський (1889–1966) вивчав класичну філологію на філософському факультеті Віденського університету, пізніше – українську філологію у Львівському й Чернівецькому університетах. Після 1921 р. Заклинський опинився в еміграції, де став активним діячем крайової «Просвіти». Серед творчого доробку Заклинського чимало розвідок про українських письменників. У статті «Недрукований досі вірш Петра Гулака-Артемовського» автор подає аналіз та коментарій вірша відомого поета, присвяченого харківському чиновнику Олексію Курдюмову.

Ключові слова: Корнило Заклинський; Петро Гулак-Артемовський; поезія; аналіз; коментар.

Полякова Ю. Ю. Литературоведческое наследие украинского педагога и писателя Корнила Заклинского (1889–1966). Статья посвящена анализу литературоведческой работы «Недрукований досі вірш Петра Гулака-Артемовського» (1957), которая является частью творческого наследия украинского педагога, поэта, фольклориста, литературоведа, переводчика Корнила Заклинского. Корнило Заклинский (1889–1966) изучал классическую филологию на философском факультете Венского университета, позднее – украинскую филологию в Львовском и Черновицком университетах. После 1921 г. Заклинский оказался в эмиграции, где стал активным деятелем краевой «Просвитель». Среди творческого наследия Заклинского немало публикаций об украинских писателях. В статье «Недрукований досі вірш Петра Гулака-Артемовського» автор дает анализ и комментарий стихотворения известного поэта, посвященного харьковскому чиновнику Алексею Курдюмову.

Ключевые слова: Корнило Заклинский; Петр Гулак-Артемовский; поэзия; анализ; комментарий.

Polyakova Y. Y. Literary Works of the Ukrainian Teacher and Writer Kornil Zaklinsky (1889–1966). The report is devoted to the analysis of literary work “An Unpublished Poem by Peter Gulak-Artemovsky” (1957), which is part of the creative work of a Ukrainian teacher, poet, folklorist, literary critic, translator Kornil Zaklinsky. Cornelius Zaklinsky (1889–1966) studied classical philology at the Faculty of Philosophy of the University of Vienna, later – Ukrainian philology at the Lviv and Chernivtsi universities. After 1921, Zaklinsky was in exile, where he became active activist of the regional “Enlightenment”. Among the creative work of Zaklinsky there are many articles devoted to Ukrainian writers. In the article “The Unpublished Still Poem by Petro Gulak-Artemovsky” the author presents an analysis and commentary on the verse of the famous poet dedicated to the Kharkov official Oleksiy Kurdyumov.

Keywords: Kornil Zaklinsky; Peter Gulak-Artemovsky; poetry; analysis; comment.

Корнило Романович Заклинський (1889–1966) був представником великої родини Заклинських, яка добре відзначилася на культурному полі України, зокрема Галичини. Аналізу їх довгої та плідної діяльності присвячена стаття В. Качкана «Незнищене древо Заклинських»¹. Його батько, Роман Гнатович Заклинський (1852–1931) увійшов до історії української культури як письменник, педагог та літературознавець. В нього було дев'ятеро синів, з яких найбільш відомі педагог та етнограф Богдан Романович Заклинський (1886–1946) та літературознавець та етнограф Ростислав Романович Заклинський (1887–1974).

Корнило (інколи він писав себе Корнієм) продовжив освітянську традицію родини. По закінченню гімназії у Станіславі він спочатку два роки вивчав класичну філологію на філософському факультеті Віденського університету, а пізніше – українську філологію у Львівському й Чернівецькому університетах.

Закінчивши у 1913 р. навчання, Корнило розпочав викладацьку діяльність: вчителював у с. Вашківці на Буковині (нині місто Вижицького району Чернівецької області). Під час Перших Визвольних змагань 1917–1921 років Корнило разом з братами активно долучився до української визвольної боротьби; після поразки опинився на еміграції.

Як зауважує словацький філолог Микола Мушинка, ще в студентські роки почав збирати фольклор й писати не тільки патріотичні вірші, а й статті історичного, літературознавчого та мовознавчого характеру². Щодо віршів, то першу поетичну збірку під назвою «З вечірньою зорею» він видав у Львові за власні кошти ще 1908 р., друга, «Нові пісні», вийшла також у Львові у 1914 р.

Під час перебування на Закарпатті, з 1920 по 1938 р., Заклинський викладав у Берегівській гімназії. Оскільки в той час відчувався брак підручників та методичних матеріалів, Заклинський видав в Ужгороді «Латинсько-руський й русько-латинський словарь для нижших гімназій» (1926) та «Латинську читанку для другої класи гімназійної» (1926).

До речі, аналізу словника, укладеного Заклинським, присвячений цілий розділ дисертації українського мовознавця Ярослава Галаса з історії української лексикографії на Закарпатті³. Він повідомляє, що «Латинсько-руський й русько-латинський словарь для нижших клас гімназій» К. Заклинського був виданий в Ужгороді 1926 р. з ініціативи Педагогічного товариства Підкарпатської Русі і призначався для початкових класів гімназій та середніх шкіл. Його обсяг — близько 6000 реєстрових слів (3740 у латинсько-руській і 2170 у русько-латинській частині). Скоріш за все, крім підручників з латинської мови джерельною базою словника став також «Латинсько-український словар для середніх шкіл» Ю. Кобилянського (Відень, 1912) — це підтверджує зіставлення двох словників.

Цікаво, що друга частина словника містить не тільки українську літературну лексику, а також поширені у Закарпатті запозичення та діалектизми (мадяризми, русизми, словакізми). На думку Я. Галаса, К. Заклинський активно використовував їх для розширення лексики української літературної мови.

Перебуваючи у Берегові, Заклинський активно займався громадською діяльністю, зокрема редагував упродовж 1923–1926 рр. газету «Берегівський пластун», намагаючись не тільки передавати своїм учням знання, але й зробити їх справжніми патріотами України. Як відомо, «Пласт» — це національна скаутська організація України, мета якої — сприяти всебічному патріотичному вихованню молоді. Характеризуючи педагогічні погляди Корнила Заклинського, Олена Невмержицька пише, що він «у вихованні молодого покоління провідну роль відводив формуванню національної самосвідомості українців, вважаючи, що життя нації полягає у задоволенні властивих народові потреб, серед яких: національно-культурні, економічні, політичні»⁴.

Водночас Корнило Заклинський був активним діячем крайової «Просвіти», «Педагогічного Товариства Підкарпатської Русі», «Етнографічного Товариства Підкарпатської Русі». Серед його статей є присвячені питанням виховання, наприклад, «Національне виховане» («Підкарпатська Русь», 1930, № 3), а також вивченню фольклору та літератури — «Відблиски давнини (до історії весільних обрядів в народній поезії)» («Підкарпатська Русь», 1930, № 4–5), «Фольклор і літературний процес Закарпаття, XVII–XIX ст.» («Підкарпатська Русь», 1930, № 5–6). Відомо, що він допомагав В. Гнатюку у збиранні матеріалів для словника закарпатських говірок, а 1925 р. він видав у Кошицях невеличку, але дуже цікаву книгу «Народні оповідання про давнину», де подав історію Підкарпатської України у переказах⁵.

Після Віденського арбітражу, 2 листопада 1938 року, коли Берегово відійшло до Угорщини, Заклинський разом з гімназією переїхав до Білої Невдовзі, у 1939 році, угорці заарештували його і відправили до концентраційного табору «Варю Лапош» (біля Ніредьгази). На щастя, після втручання міжнародних організацій багатьох в'язнів, серед яких був і Заклинський, звільнили, й наприкінці 1939 р. Корнило Романович виїхав до Праги.

Там він знову працював професором української мови й історії в Українській гімназії в Модржанах у 1939–1947 роках, згодом викладав російську мову в одній з середніх шкіл Праги. Він був також активним співробітником Музею визвольної боротьби України в Празі. Саме він став директором цього музею та був останнім його головою (ліквідований 1948 р.). Разом із С. Наріжним він доклав багато зусиль для того, щоб всі безцінні експонати музею не були вивезені після війни до Радянського Союзу.

Коли на початку 1950-х років українську мову стали викладати в усіх школах Пряшівщини, Заклинський читав лекції на курсах для вчителів. У цей час за його редакцією навіть вийшла «Хрестоматія з української літератури» (Братислава, 1955). Але потім Заклинського звинуватили в українському націоналізмі. Він зазнав репресій з боку комуністичної влади Чехословаччини: був насильно відправлений на сім місяців до психіатричної лікарні у Богніцях.

Після звільнення Заклинський зосередився на науково-публіцистичній роботі. Свої матеріали друкував на сторінках словацьких журналів, а також в україномовних виданнях «Дукля», «Дружно вперед», «Нове життя», «Науковому збірнику Музею української культури у Свиднику». Саме з Музею української культури, який у 1964 році було переведено до словацького міста Свидник, він невдовзі передав значну частину своєї бібліотеки та рукописного архіву.

В останній період життя Корній Заклинський зробив переклад українською мовою повісті словацького письменника Богуслава Носака-Незабудова «Лаборець»⁶. Цей інтерес до князя ранньофеодальної держави слов'янських племен Лаборця був у Заклинського не випадковим, бо перекази про нього увійшли до збірки «Народні оповідання про давнину».

В цей час він зосередився на майже не дослідженому періоді української літератури Закарпаття – кінці XVIII – початку XIX століття. Тоді Заклинський написав низку статей про таких письменників, як А. Вальковський, М. Врубель, В. Довгович, В. Добрянський, В. Ляхович, Г. Таркович, О. Шолтес. Працюючи в бібліотеках та архівах, він зробив декілька цікавих знахідок. Зокрема, знайшов рукописний збірник віршів Василя Довговича 1832 р., в якому серед 190 латинських поезій знайшлося й 18 українських. Творчості письменників цього періоду присвячені праці Заклинського «Довгович в обороні честі закарпатських українців» («Slavia», 1960, т. 1), «Біографічна тема В. Ляховича про життя письменника Довговича» («Дукля», 1966, № 4).

Помер Заклинський 1966 р. у Празі, де й похований.

Вочевидь, саме під час праці над матеріалами першої половини XIX століття він знайшов той лист І. Срезневського, що став темою окремого дослідження.

Стаття Заклинського «Недрукований досі вірш Петра Гулака-Артемовського» (1957), окремий відбиток якої зберігається в ЦНБ ХНУ імені В. Н. Каразіна, має особливий інтерес для Харкова.

Цікаво, що відбиток статті з часопису «Slavia» був особисто переданий або надісланий Корнієм Заклинським до бібліотеки Харківського університету, ймовірно, десь на початку 1960-х років. На відбитку зберігся автограф: «У бібліотеку Харківського університету. К. Заклинський. Прага, 1958»⁷.

Заклинський, працюючи у Літературному архіві Страговської бібліотеки в Празі, знайшов поміж рукописів видатного чеського славіста Франтішека Ладислава Челаковського (František Ladislav Čelakovský, 1799–1852) лист до нього Ізмаїла Срезневського від 17 квітня 1840 року.

Як відомо, Ізмаїл Іванович Срезневський у 1839–1842 рр. відвідав ряд слов'янських земель у зв'язку з підготовкою до професорського звання. Зокрема вивчав чеську та інші слов'янські мови в Празі під керівництвом Челаковського, який, у свою чергу, цікавився українською мовою та літературою.

На початку статті Заклинський підкреслює, що інтерес до України, або, як тоді писали, Малоросії виник у Челаковського до його знайомства зі Срезневським. Так, ще у 1822 р. він надрукував у першому томі своїх «Слов'янських народних пісень» («Slovanské národní písně», 1822–1827) п'ять українських творів з рукописної збірки Гошовського, додавши до них свій переклад чеською. Додамо, що саме Челаковський 1833 року зробив, імовірно, перший переклад чеською мовою пісні Наталки Полтавки «Ой, мати, мати, серце не зважає» з відомої п'єси І. Котляревського. Він перекладав чеською мовою й твори інших українських поетів, а дещо з поезії самого Челаковського переклав українського Амвросія Метлинський.

Під час перебування Срезневського у Празі вчені заприятелювали. Заклинський навіть наводить у статті коротенький прощальний вірш, датований 1840 роком, який Челаковський присвятив Срезневському⁸.

Відомо, що саме в той час Челаковський збирався подати до низку творів сучасних українських поетів, і, вочевидь, звернувся до свого харківського колеги з проханням порекомендувати йому якісь вірші. Як вважає Заклинський, саме для цієї підбірки Срезневський надіслав йому переписаного власною рукою листа П. Гулака-Артемовського з недрукованим ще віршем «Здоров був з празником, мій любий Олексію», написаним 17 березня 1819 р.⁹

Але, як бачимо, вірш Гулака-Артемовського до «Малоруської антології» не увійшов, і взагалі був надрукований вперше саме Заклинським через 120 років потому. В чому ж справа? Заклинський зауважує, що від Срезневського Челаковський «дістає Гулаковий рукописний вірш, написаний бурлескним стилем, дуже реалістичний; в ньому похвала п'янству, з революційним закінченням, яке ніяк не перейшло би було через тодішню австрійську Меттерніхівську цензуру»¹⁰. Тобто Заклинський вважає, що вірша не було включено до добірки через два останні рядки:

Мужик горілку п'є, – та й пан – теж не гуляє,
Бо кров мужицьку він лежить да попиває¹¹.

Вірша було вміщено у лист П. Гулака-Артемовського до його приятеля, харківського чиновника Олексія Омеляновича Курдюмова. У Заклинського прізвище написано з помилкою – Кудрюмов, бо Срезневський мав жадливий почерк. У листі автор вітає адресата з іменинами, нарікає на свою хворобу й вибачається, що через це не може привітати іменинника особисто. Срезневський спеціально для Челаковського додає до листа деякі відомості щодо згаданих у ньому осіб.

Тож, Заклинський не тільки наводить лист Гулака-Артемовського, але ретельно коментує сам вірш та примітки Срезневського, які мають окреме наукове значення.

Наводячи вірш, Срезневський пише пояснення для Челаковського стосовно згадуваних в листі осіб – самого Петра Гулака-Артемовського й чиновника та мецената Олексія Курдюмова, професора Харківського університету, видавця «Украинского вестника» Євграфа Філомафітського.

Так, наприклад, стосовно Філомафітського Срезневський пише: «Филомафитский, магистр, издатель «Украинского вестника», потом профессор Харьковского университета. Он вышел, или лучше сказать, выведен из простого звания моим отцом, у которого был писцом. В дороге из Ярославля в Харьков он был моим нянькой, потом учителем. Я обязан ему не менее, как и отцу моему»¹². Як відомо, батько Ізмаїла Срезневського, Іван Овсієвич, був професором словесності Демидівського училища в Ярославлі, яке 1812 року закінчив Євграф Філомафітський вже після духовної семінарії. Звісно, в біографії Філомафітського не згадується, що до Харкова випускник переїхав разом із родиною Срезневських¹³.

Не менш цікавою є примітка Срезневського стосовно особистості самого Гулака-Артемовського: «Артемовский-Гулак – из духовного звания. Учился сначала в Киеве, в Академии, потом самоучкою в доме какого-то польского помещика, у которого учил детей. Тут выучился по-польски и по-французски. Потом приехал в Харьков в Университет, был студентом, магистром – наконец стал профессором. Я был лет трех-четырёх, когда он, сухой и бледный, как смерть, ходил с нами, т. е. с отцом и со мною на кладбище – любимое место гулянки нашего отца. Он мне угождал, но я терпеть его не мог. – Характер его до сих пор остался тот же. Жаль, что этот же характер виною и тому, что он мало пишет по-малороссийски и губит свой прекрасный талант»¹⁴.

Доказом таланту поета став наведений Срезневським вірш «Здоров був з празником, мій любий Олексію»:

Здоров був з празником, мій любий Олексію!
Сказав би вірш тобі, та, далєбі, не вмію.
Нехай святиться твій, Олексю, сей деньок;
Пий на здоров'ячко горілку та медок.
Що вип'єш, то твое. Пий поти, поки п'ється!
Ось бач, – мені і ллють, та ба! Уже не ллється!
Уже од знахорів я випив не одну...

Допивсь – що пес, коли й ногою вже дригну!
 Я хочу в шинк – вони ж до якійсь шлють аптеки.
 Уже із ліжка я не раз чухрав навтеки;
 Так що ж! Піймають, бра! Простягнуть і припруть,
 Рознімуть зуби ще – і ліки в горло ллють.
 Бодай не брататься, Олексю, з знахорами!
 Пий лучче замість лік – горілку з парубками,
 Щоб ти не знав, що то на світі є гостець,
 Щоб був здоровий ти, як київський чернець,
 Щоб до тебе ніщо лихее не пристало,
 Щоб нудненко тобі з похмілля не бувало,
 Щоб не торкнулися до тебе чиряки,
 Ні волос, ні лишай, ні струп, ні болячки,
 Щоб ти ні соняшниць, ні кашлю не боявся,
 І щоб ти з трясцею ніколи не стрічався.
 Щоб ворог не ступив у тебе на поріг
 І не судив тебе, із'ївши твій пиріг;
 Щоб ти парубковав і добре налазився,
 Та ще й щоб не старим з ким добрим оженився,
 Тим часом пий, поки горілки в пляшці є.
 Бо ж в світі, куди глянь, то все що-небудь п'є:
 Земля п'є з неба дощ, а землю небо смочє;
 Пшениця й блекота, – все пить на світі хоче;
 Травиця і квітки холодну росу п'ють,
 А бджоли із квіток медок солодкий ссуть;
 Мужик горілку п'є, – та й пан же не гуляє,
 Бо кров мужицьку він лежить та попиває¹⁵.

У цьому вірші поет у жартівливій формі бажає імениннику усіляких гараздів й при цьому так старанно перелічує усілякі хвороби, що стає зрозумілим чому далі Заклинський подає характеристику Гулака-Артемівського, зроблену, на думку Заклинського, Філомафітським на сторінках «Українського вестника» (1819, № 10). Автор вступної замітки до публікації віршів пише так само завуальовано, як і Срезневський: «Находясь почти беспрерывно и давно уже в болезненном состоянии, он борется с желанием заниматься любимым своим предметом, литературою, и с трудностью удовлетворять желанию своему совершенно. Большую часть сочинений своих, напечатанных и находящихся еще в рукописях, написал он, не вставая с болезненного ложа»¹⁶.

Коротко характеризуючи твір «Здоров будь...», Заклинський пише: «Вірш великого знавця народної мови Гулака-Артемівського, з чітким ритмом живий і барвистий, гумористичний та досить оригінально поставлений (хоч і подібні теми у поезії не раз стрічаються). Вірш цей належить до першого періоду творчості Гулака-Артемівського, коли його поезії були цінніші; бунтарське закінчення побільшує число протикріпацьких відзивів цього поета та доказів його молодечих революційних настроїв»¹⁷. Як на нашу думку, вірш не був включений до антології саме через свою бурлескно життєрадісну форму, бо всі інші твори, вміщені там, мають журливо-героїчний зміст та романтичну стилістику.

Коли цей вірш був, нарешті, надрукований, його не оминули своєю увагою дослідники творчості Гулака-Артемівського. Наприклад, Віталій Назарець вважає, що цей вірш є яскравим прикладом адресованої лірики поета: «У поетичному доробку П. Гулака-Артемівського наявна і така жанрова форма адресованої лірики, як присвята, зокрема ситуативний її тематичний різновид. Одним із перших зразків ситуативної присвяти у творчості П. Гулака-Артемівського є вірш “До О. Курдюмова”»¹⁸.

Таким чином, Заклинський у своєму дослідженні не тільки опублікував невідомий досі твір класика української літератури, але й ввів у науковий обіг цікаві відомості з біографії діячів харківського осередку української культури початку XIX століття.

- ¹ Качкан В. Незнищенне древо Заклинських // Качкан В. Українське народознавство в іменах: у 2 ч. / В. Качкан. Київ, 1994. Ч. 1. С. 7–34.
- ² Мушинка М. Син славного роду Корнило Заклинський // Пам'ять століть. Планета. 2009. № 3–4. С. 222.
- ³ Галас Я. В. Из історії української лексикографії на Закарпатті (XIX – 1-а половина XX ст.) : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Ужгород, 2001. С. 11.
- ⁴ Невмержицька О. В. Брати Богдан і Корнило Заклинські про виховання підростаючої особистості // Наукові записки кафедри педагогіки / Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. 2012. Вип. 29. С. 99.
- ⁵ Народні оповідання про давнину: (Історія Підкарпатської Русі в переказах) / упоряд. Корнило Заклинський. Кошиці, 1925. 128 с.
- ⁶ Носак-Незабудов Б. Лаборець: (Русинська повість) / переклад зі словацьк. та передмова К. Заклинського. Пряшів: Східнославацькі друкарні, 1966. 48 с.
- ⁷ Заклинський К. Недрукований досі вірш Петра Гулака-Артемовського // Slavia. Прага, 1957. Т. 26, № 4. С. 517–522.
- ⁸ Там само. С. 519.
- ⁹ Z antologie maloruské / preloženjm F. L. Čelakowskeho // Časopis českého Museum. 1842. Т. 3. S. 323–337.
- ¹⁰ Заклинський К. Недрукований досі вірш Петра Гулака-Артемовського. С. 520.
- ¹¹ Там само.
- ¹² Там само.
- ¹³ Вязигин А. С. Филомафитский Евграф Матвеевич // Историко-филологический факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805–1905). Харьков, 1908. [Разд.] 2. С. 252–257.
- ¹⁴ Заклинський К. Недрукований досі вірш Петра Гулака-Артемовського. С. 521.
- ¹⁵ Там само. С. 520.
- ¹⁶ Там само. С. 521–522.
- ¹⁷ Там само. С. 522.
- ¹⁸ Назарець В. М. Жанрово-тематичні тенденції розвитку української адресованої лірики XIX–XX століть // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2015. № 18, т. 1. С. 79.